

yımlanan bir yazıda tekrar gündeme getirilmiş ve uygulanabilirliği savunulmuştur (Ülken, s. 190).

Eserleri. 1. Muhîtü'l-maârif*. Emrullah Efendi en önemli teşebbüsü olan, tek başına hazırlamaya giriştiği bu ansiklopedik eserin 639 sayfalık ilk cildini neşretmiş (İstanbul 1318), ancak devamını hazırlayamamıştır. Osmanlı ilim tarihinde Ali Suâvî'nin *Kâmûsü'l-ulûm ve'l-maârif* (Paris 1287) adlı eserinden sonra genel konulu ansiklopedi olması dolayısıyla önem taşıyan bu eser o günün şartlarında başarılması çok güç bir çalışma niteliğindedir. **2. Yeni Muhîtü'l-maârif** (İstanbul 1328 r./1330). II. Meşrutîyet'in ilânından sonra Emrullah Efendi, Maarif nâzırlığı sırasında kendi başkanlığında 132 kişilik bir ilmî kurul oluşturarak ansiklopedi çalışmasını tekrar başlatmış, ancak bu eserin de sadece "Asuriye" maddesiyle son bulan 752 sayfalık I. cildini yayımlayabilmiştir. **3. İzahnâme** (İstanbul 1330). Osmanlı İttihad ve Terakkî Cemiyeti'nin 1909'da düzenlediği dördüncü kongresinde oluşturulan siyasî programla ilgili açıklayıcı görüş ve düşünceleri ihtiva eder.

1886'da Selânik'te *Mecelle-i Muallim* adlı bir öğretmen dergisi çıkarmaya başlayan Emrullah Efendi, *Servet-i Fünûn*'da Emrî takma adıyla pedagoji konularında yazılar yazmıştır. Emrullah Efendi'nin *Dârülfünun*'da verdiği konferanslar zamanın bazı dergilerinde özet olarak yayımlanmıştır. *Sırd-ı Müstakim*'de "Hakim-i Şehir Emrullah Efendi'nin *Dârülfünun*-i Osmânî'de Terbiyeye Dair Verdikleri Konferanstan Zabtolan Beyanat" ana başlığı altında şu dersleri yayımlanmıştır: "Terbiye ve Esasları" (1324/1326, I, sy. 16, s. 248, 250); "Terbiyeye Dair" (I, sy. 17, s. 264-266); "İlm-i Terbiyeye Dair" (I, sy. 25, s. 390-391). Yine aynı dergide ilm-i hikmet hakkında konferansları neşredilmiştir (I, sy. 14, s. 214, 217; sy. 23, s. 363-364; sy. 24, s. 376, 377). Türk Bilgi Derneği'nin de kurucularından olan Emrullah Efendi'nin Maarif nâzırlığı sırasında hazırladığı lâyiha-lar birer kanun tasarısı olmasının ötesinde onun pedagojiyle ilgili teorik görüş ve düşüncelerini ihtiva eden ilmî ve fikrî eserler sayılabilecek değerdedir. Yine maarif meseleleriyle ilgili olarak mecliste yaptığı ve *Meclis-i Mebûsân Zabıt Cerîdesi*'nin çeşitli sayılarında yayımlanan konuşmaları da aynı ilmî ve fikrî değeri taşıyacak niteliktedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Mehmet Ali Aynî, *Dârülfünun Târîhi*, İstanbul 1927, s. 35-44; Nafi Atuf [Kansu], *Türkiye Maarif Târîhi*, İstanbul 1932, II, 38-55; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, III, 1150; IV, 1765; a.mlf., *Son Asır Türk Şairleri*, s. 147, 1018, 1880, 2016; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 28, 48, 55, 124; Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi*, Ankara 1967, s. 55; a.mlf., *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1970, s. 169-173; *Türkiye Maarif Târîhi*, I, 121; II, 675-676; IV, 1276-1280, 1287, 1302-1312, 1408; Reşat Özalp – Aydoğan Ataunal, *Türk Millî Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı*, İstanbul 1977, s. 20-23; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Târîhi*, İstanbul 1979, s. 181-191, 200; İlhan Tekeli, *Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Târîhi Üzerine Konuşmalar*, Ankara 1980, s. 84-86; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Târîhi*, Ankara 1982, s. 189-190; Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, s. 251, 253, 257; Mustafa Ergün, "Emrullah Efendi: Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları", *DTCFD*, XXX/1-2 (1982), s. 7-36.



ZİYA KAZICI

EMSÂL ü HİKEM

(أمثال و حکم)

Mirza Ali Ekber Dihhudâ'nın
(ö. 1955)

Farsça ve Farsça'da kullanılan
Arapça atasözü, deyim
ve hikmetli sözleri ihtiva eden eseri.

Dihhudâ, ansiklopedik nitelikteki büyük eseri *Luğatnâme*'de kullanmak üzere derlediği atasözü, deyim, vecize, hikmetli sözlerle bazı hadisleri, eserin yayımının uzun yıllar süreceğini göz önünde bulunduran dönemin Eğitim Bakanı İtimâdüddeve Karagözlü'nün isteği üzerine alfabetik olarak düzenleyip dört ciltlik bir eser meydana getirmiştir. *Emşâl ü Hikem*'de yer alan atasözü ve deyimlere kaynak ve tanık gösterilirken Firdevsî, Esedî-i Tûsî, Mevlevî (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî), Reşîdüddin Vativât gibi müellif adlarıyla *Vîs ü Râmîn*, *Esrârü't-tevhîd*, *Târîh-i Beyhak* gibi kitap adları zikredilmekle yetinilmiş, bazı atasözleri ve deyimlerin nerelerde, hangi amaçla kullanıldığı, bunların ilk defa ne zaman ve ne münasebetle söylenmiş olduğuna işaret edilmiştir. Eserin III. cildinde İran milletinin nitelikleri, tarihi, kültürü, ahlakıyla ilgili Kitâb-ı Mukaddes de dahil olmak üzere Doğu ve Batı'da yazılmış kırkı aşkın kitap ve makaleden iktibas edilen metinler yer almaktadır. İran tarihi ve kültürü hakkında inceleme yapmak isteyenler için faydalı

bilgiler ihtiva eden bu bölümün esere hangi amaçla konulduğunu anlamak güçtür. *Emşâl ü Hikem* ilk defa Tahran'da yayımlanmış (1308-1311 hş.), bu yayımın ofset olarak beş baskısı daha yapılmıştır. Eser ayrıca Muhammed Debîr-i Siyâkî tarafından da neşredilmiştir (Tahran 1358 hş.).

Farsça'da bu türde kaleme alınmış ilk eser olan ve 2064 sayfadan meydana gelen *Emşâl ü Hikem*, çeşitli teknik eksikliklerine rağmen daha sonra yazılan Mirza Muhammed-i Cebelrûdî'nin *Câmî'ut-temşîl*'i ile (Tebriiz 1310 hş.) Emîr Kuli-yi Emînî'nin *Dâstânâ-yı Emşâlî* gibi eserlerinden daha kapsamlı ve değerlidir. *Emşâl ü Hikem*'den sonra aynı konuda yazılan eserler arasında Seyyid Muhammed Alî-i Cemâlîzâde'nin *Ferheng-i Luğat-i Âmiyâne* (Tahran 1341 hş.), Yûsuf-i Cemşîdpûr'un *Ferheng-i Emşâl-i Fârsî* (Tahran 1347), Emîr Kuli-yi Emînî'nin *Ferheng-i Âvâm yâ Tefsîr-i Emşâl ve İşlâhât-ı Zebânî-i Fârsî* (İsfahan 1350) ve Seyyid Yahyâ Burkaî'nin *Kâviş der Emşâl ü Hikem-i Fârsî* (Tahran 1351 hş.; Kum 1367 hş.) adlı eserleri sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA:

Dihhudâ, *Emşâl ü Hikem*, Tahran 1363, I-IV; a.mlf., *Luğatnâme*, Mukaddime s. 380-381; Muhammed İstîlâmî, *Edebiyyât-ı Devre-yi Bîdârî ve Mu'âşır*, Tahran 2535 şş./1976, s. 89; a.mlf., *Bugünkü İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme* (trc. Mehmet Kanar), Ankara 1981, s. 86-87.



A. NACİ TOKMAK

EMSÂLÜ'L-HADİS

(bk. MESEL).

EMSÂLÜ'L-KUR'ÂN

(bk. MESEL).

el-EMSİLE

(الأمثلة)

Arapça kelimelerin
çekim kılavuzu olarak hazırlanan
anonim sarf kitabı.

Özellikle Osmanlı medreselerinde ve günümüzde klasik usulü uygulayan bazı öğretim kurumlarında Arapça derslerinde ilk okutulan ve ezberletilen eserdir. *el-Emşile*'den sonra sırasıyla yine anonim birer eser olan *Bindâ' (ü'l-ef'âl)* ve *el-Mağşûd* ile İzzeddin ez-Zencânî-

nin *el-‘İzzî* ve Ahmed b. Ali b. Mes’ûd’un *Merâh(u’l-ervâh)* adlı kitapları takip edilirdi. Osmanlı medrese kültüründe “sarf cümlesi” diye anılan bu beş eserde amaç basitten girifte doğru öğrenciye kelime bilgisi (sarf) vermektir. Bu husus medrese çevrelerince tekerleme şeklinde şöyle ifade edilmiştir: “*Emsile* evlek evlek / *Binâ* yağlı börek / *Maşûd* karış kuruş / ‘*İzzî*’de kırıldı kiriş / Yiğitsen *Merâh*’a giriş”.

el-Emsile’nin müellifi bilinmemekle beraber bazı şerhlerinde (meselâ bk. Ahmed Çelebi es-Saruhânî, s. 3; Çörekçizâde Köse Efendi, s. 3) -“teberrüken” olsa gerek- musannifinin Hz. Ali olduğu ifade edilmiştir.

Eserde “nasara” fiilinin sülâsî mücerredinden doğan fiil ve isimlerin “muhtelif” ve “muttarid” çekim örnekleri yer aldığı için kitap “el-emsiletü’l-muhtelif” ve “el-emsiletü’l-muttaride” olmak üzere ikiye ayrılır. *el-Emsiletü’l-muhtelif*de “nasara”nın sülâsî mücerredinden türeyen en işlek fiil ve isim kalıpları tanıtılmıştır. Sayısı yirmi dört olan bu kalıplar işlerlik sırasına göre karışık şekilde dizilmiştir. Burada fiillerin adı, zamanı, etken-edilgen (mâlum-meçhul), eril-dişil (müzekker-müennes), tekil-ikil-çoğul (müfred-tesniye-cem’), olumlu-olumsuz halleri, şahsı ve anlamı; isimlerin adı, türü, tekil-ikil-çoğul, eril-dişil halleri ve anlamı Türkçe olarak verilmiştir. *el-Emsiletü’l-muttaride* bölümünde ise bu yirmi dört kalıp teker teker ele alınarak şahıslara ve fiilse mâlum-meçhul durumuna göre her siganın anılan biçimde ayrıntılı tanıtları ile çekimleri yapılmıştır.

Yirmi dört kalıbın on üçü fiil, on biri isimdir. “Mansarun” şeklini üç ayrı kalıp (mimli masdar, ism-i zaman, ism-i mekân) kabul ederek sayıyı yirmi altıya çıkaranlar olduğu gibi buna ikisi de ism-i fâil ve ism-i mef’ûl anlamında kullanılabilen “fâilün” ve “fa’ûlün”ü, mübâlâğa-i ism-i fâilden ayrı bir isim olan “fa’âilün” kalıbını da ekleyerek otuz bire çıkaranlar da vardır (bk. Dâvûd-i Karsî, s. 24). Bunun yanında fer’î kalıpları atıp sadece aslî kalıpları alarak sayıyı azaltmak da mümkündür. Meselâ muzâri fiilin başına olumsuzluk harfleri, cezm ve nasb edatları ilâve edilerek türetilen fiil kalıplarını onun fer’î saymak mümkündür. Çerkeşizâde Osman Vehbî böyle bir kısaltmaya giderek sayıyı on yediye indirmiştir (*Emsile*, s. 2). Bu sayıyı ona, dokuza düşürenler

de vardır. Nitekim misâl kelimesinin azlık çoğulu (cem’-i killet: 3-10 arası) olan *emsilenin* bu kalıplar için kullanılmasında böyle bir sebep görenler bulunduğu gibi onun harf-i ta’rifli olması ile killet (azlık çoğulu) haddinden çıktığını söyleyenler de vardır (bk. Mustafa Sürûrî, s. 236; Dâvûd-i Karsî, s. 3-4).

el-Emsile sadece sülâsî mücerredin müteaddisine ait çekim örneğidir. Bunun yanında mücerred-mezîd-mülhak, lâzım-müteaddî bütün fiillerin aksâm-ı seb’aya göre emsilesini tertip etmek de mümkündür. Nitekim Zeynizâde Hüseyin Efendi’nin sadece çekim olarak hazırladığı böyle bir eseri bulunmaktadır (İstanbul 1297). Birgivi’nin de *el-Emsiletü’l-fazliyye* adlı farklı bir emsilesi vardır.

el-Emsile’ye Arapça ve Türkçe pek çok şerh yazılmış olup bunların belli başlıları şunlardır: A) Arapça Şerhleri. 1. Muslihuddin Mustafa Sürûrî (ö. 969/1562), *Şerhu’l-Emsile*. *el-Emsile*’nin en güzel ve en eski şerhlerinden olan eser *Mukayyed Sarf Cümlesi* kenarında basılmıştır (İstanbul 1316). 2. Saruhanlı Lâfi Ahmed Çelebi, *Şerhu’l-Emsile* (İstanbul 1305). 3. Dâvûd-i Karsî, *Şerhu’l-Emsile* (İstanbul 1301). 4. Mekke Kadısı Mehmed el-Kefevî, *Şerhu’l-Emsile* (İstanbul 1252). 5. Edirneli Eskicizâde Ali Medhî, *Şerhu’l-Emsile*. Müellif eserin mukaddimesinde faydaladığı kaynakları vermiştir. Süleymaniye Kütüphanesi’nde birçok yazması bulunan eser İstanbul’da yayımlanmıştır (1247, 1251, 1286). 6. İngiliz Kerim diye tanınan Hâce Abdülkerîm Efendi (ö. 1303/1886), *Zübdetü’s-şarf ve şerhu’l-Emsile* (İstanbul 1292, 1313).

B) Türkçe Şerhleri. 1. Hulûsî diye de anılan İstanbullu Mehmed oğlu Mustafa (ö. 993/1585), *Emsile Şerhi* (Süleymaniye Ktp., Antalya [Tekelioğlu], nr. 557). 2. Mehmed Tâhir b. Hüseyin Hüsnî, *Emsile Şerhi* (İstanbul 1253). 3. Köse (Kösec) Efendi diye bilinen Çörekçizâde Ahmed Nüzhet, *Emsile Şerhi* (İstanbul 1256, 1262, 1286, 1309). 4. Çerkeşizâde Osman Vehbî, *Emsile* (İstanbul 1250). 5. Ahmed Tâhir, *Emsiletü’l-ef’ûl Şerhi* (İstanbul 1282). 6. Yalvaçlı Mehmed oğlu İbrâhim, *Emsile-i Muhtelif Şerhi* (İstanbul 1299). 7. Hüseyin b. Muhammed el-Mandâlyatî (ö. 1305/1887), *Emsiletü’s-sarf* (İstanbul 1287). Tanzimat’tan sonra medreselelerin yanında açılan yeni mekteplerde okutulmak üzere muhtelif emsileler kaleme alınmıştır. Bunlardan Mirlivâ İbrâhim

Hüseyin Rüşdü’nün *Emsile-i Cedîde* (İstanbul 1263), Mihaliççıklı Mustafa Efendi’nin *Emsile-i Cedîde* (İstanbul 1293, 1298, 1313, 1323, 1330), Ali Bey’in *Yeni Emsile* (İstanbul 1330), Yûsuf Rızâ’nın *En Kolay Emsile* (İzmir 1328), Halil Vahîd’in *Suallî Cevaplı Emsile* (İstanbul 1329), Hüseyin Hıfzı Bey’in *Sual ve Cevaplı Tertüb-i Cedîd Emsilesi* (İstanbul 1330, 1332), Filibeli Yûsuf Ziyâeddin’in *Sıbyan Emsilesi* (İstanbul 1330), Akşehirizâde Ali Haydar’ın *Emsile Şerhi* adlı eserleri zikredilebilir. Ayrıca müellifi bilinmeyen *Tekmilü’l-Emsile ve’l-Binâ* adlı bir eser de yayımlanmıştır (İstanbul 1266).

BİBLİYOGRAFYA:

Ahmed Çelebi es-Saruhânî, *Şerhu’l-Emsile*, İstanbul 1305, s. 3; Muslihuddin Mustafa Sürûrî, *Şerhu’l-Emsile*, İstanbul, ts., s. 236; Keşfü’z-zunûn, II, 1078; Dâvûd-i Karsî, *Şerhu’l-Emsile*, İstanbul 1301, s. 3-4, 24; Çörekçizâde Köse Efendi, *Emsile Şerhi*, İstanbul 1262, s. 3; Çerkeşizâde Osman Vehbî, *Emsile*, İstanbul 1250, s. 2; Osmanlı Müellifleri, I, 217, 256; Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivi*, İstanbul 1992, s. 147-150; Cemil Akpınar, “Dâvûd-i Karsî”, *DİA*, IX, 31.



İSMAİL DURMUŞ

EMVÂL

(الأموال)

Sermaye ağırlıklı
ticarî şirketleri ifade eden
İslâm hukuku terimi.

İslâm hukukunda akid şirketleri, şirketin dayandığı ana unsur bakımından emvâl, ebdan ve vücûh şeklinde üçe ayrılır. Bu ayırım içinde emvâl şirketi, iki ve daha fazla kişinin, elde edecekleri kârı belli oranda bölüşmek üzere sermayelerini birleştirerek kurdukları ticarî ortaklık türünü ifade eder. Ancak bu üçlü ayırım ve emvâl adlandırması, Ebû Ca’fer et-Tahâvî, Kerhî, Fahreddin ez-Zeylaî, Kâsânî gibi önde gelen Hanefî hukukçularının ve bazı Mâlikî fakihlerinin tercihidir. *Mecelle*’de de bu ayırım esas alınmıştır. Her bir şirket türü kendi içinde mufâvada ve inan şeklinde ikiye ayrıldığından sonuçta altı tür şirketten söz edilebilir. Ancak ortakların hak, yetki ve sorumlulukları açısından yapılan inan-mufâvada ayırımı özellikle emvâl şirketini yakından ilgilendirdiği için Hanefî fakihlerinin çoğunluğu akid şirketlerini mufâvada, inan, ebdân ve vücûh şeklinde dörde, diğer fıkıh mezhepleri ise genelde buna bir de mudârebeyi ekleyerek beşe ayırırlar (bk. ŞİRKET).